Jukka Railavo, Lauri Kajanoja
Valtiovarainministeriö

21.3.2022

Lausunto valtiovarainvaliokunnalle. Asia: O 24/2022 vp Venäjän hyökkäyksen välilliset ja suorat vaikutukset Suomen talouteen

Venäjän hyökkäyksen arvioidaan heikentävän talouskehitystä kehittyneiden talouksien kohdalla etenkin Euroopassa, ja talouksien toipuminen koronakriisistä ei etene aiemmin arvioitua vauhtia. Viimeisimpien arvioiden mukaan talouskasvu silti jatkuu EU:ssa ja Suomessa.

Hyökkäys vaikuttaa talouteen monin tavoin. Kansainvälisen talouden voi odottaa aikanaan jossain määrin sopeutuvan nyt tapahtuviin suuriin muutoksiin, mutta hyökkäyksellä on myös pitkän aikavälin vaikutuksia, kun Venäjä eristäytyy suurelta osin kansainvälisestä taloudellisesta kanssakäymisestä.

Euroalueella rahapolitiikan mitoituksen vähittäisen muutoksen kiristävämpää suuntaan odotetaan yhä jatkuvan, mutta odotukset siitä ovat lykkääntyneet. Aiemmin odotettu finanssipolitiikan lievä kiristyminen euroalueella voi sekin osin lykkääntyä.

Ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan Suomen talous oli toipumassa hyvää vauhtia koronakriisin negatiivista talousvaikutuksista. BKT:n määrä oli saavuttanut kriisiä edeltävän tasonsa jo vuoden 2021 puolivälissä. Vuoden 2021 loppua kohden nousseet tuottaja- ja kuluttajahinnat hidastivat talouden kasvua. Hintojen nousu jatkui nopeana alkuvuonna, ja inflaatio oli nopeutunut 4,6 prosenttiin helmikuussa 2022 jo ennen Venäjän hyökkäystä.

Inflaatiota on kiihdyttänyt eniten energian hintojen kuten polttoaineiden ja sähkön hintojen nousu. Öljyn hinta oli noussut jo yli 90 Yhdysvaltain dollariin barrelilta viikkoa ennen Venäjän hyökkäystä, kun vuoden 2021 keskiarvo on noin 70 dollaria. Öljyn maailmanmarkkinahinnat nousivat nopeasti hyökkäyksen alkuvaiheen aikana, mikä näkyi myös polttoaineiden kuluttajahintojen nousuna. Öljyn maailmanmarkkinahinnat ovat nyt laskeneet hyökkäyksen jälkeisistä huippulukemistaan, ja markkinahinnat ennakoivat hintojen alenevan vuoden 2022 mittaan. Kuitenkin polttoaineiden sekä muiden fossiilista polttoaineista riippuvien energian hintojen odotetaan pysyttelevän korkealla tasolla etenkin tämän vuoden alkupuolella.

Kun arvioidaan sodan ja pakotteiden vaikutuksia Suomeen, on ensin syytä arvioida, mitkä ovat vaikutukset Venäjään. Vaikka Venäjän ja Ukrainan talouksien yhteenlaskettu osuus maailman kokonaistuotannosta ja maailmankaupasta on vain noin 2 %, niiden merkitys on suuri elintarvikkeiden, mineraalien ja energian markkinoilla. Sota on jo aiheuttanut huomattavia taloudellisia ja rahoituksellisia häiriöitä näillä markkinoilla.

Vaikutukset Venäjän talouteen voidaan koota seuraavasti: Venäjän talouksien vaikutus Venäjän talouteen on suuri. Venäjälle muodostuu nopeasti talouskriisi, ja pankkien toiminta on vähintään vakavasti uhattuna. Yritykset siirtävät toimintojaan pois Venäjältä. Venäjän BKT supistuu jyrkästi. Eri lähteistä koottujen arvioiden mukaan Venäjän bkt supistuu 10–20 % tänä vuonna. Pakotteiden sekä vastapakotteiden seurauksena ulkomaankauppa Venäjän vähenee jyrkästi muilta kuin hyvin tarkasti rajatuilta osiltaan. Esimeriksi kaasun ja sähkön toimitukset ovat toistaiseksi jatkuneet lähes normaalisti.

Viimeisimpien kansainvälisten arvioiden (mm. OECD ja EKP) mukaan Venäjän hyökkäys Ukrainaan hidastaa maailmantalouden kasvua ½-1,5 prosenttiyksiköllä tänä vuonna, ja vaikutus euroalueeseen olisi 1-2 prosenttiyksikköä. VM:n arviot asetuvat tuohon haarukkaan. Maailmatalouden ennustetaan kasvavan 3,5 % ja euroalueen 3 % vuonna 2022. Kuluttajahintainflaatio kiihtyisi 1,5-2,5 prosenttiyksikköä. Tarjontahäiriön kokonaisvaikutus riippuu konfliktin kestosta, ja epävarmuus on muutenkin suurta.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan on vaikuttanut rahoitusmarkkinoiden kehitykseen Euroopassa merkittävästi, ja epävarmuus tulevasta on kasvanut suureksi. Osakkeiden hinnat erityisesti Euroopassa laskivat sodan alkaessa, mutta osa tästä laskusta on kumoutunut viimeksi kuluneiden kahden viikon aikana. Osakekurssien lasku on ollut voimakkainta Venäjä-liitännäisten yritysten kohdalla. Valtionlainojen koroissa ei ole ollut selvää suuntaa. Erityisesti sodan alkupuolella korkoja laski turvasatamakysyntä ja odotukset elvyttävän rahapolitiikan jatkumisesta. Valuuttamarkkinoilla erityisesti dollari on toiminut turvasatamana pääomille, mikä on näkynyt dollarin vahvistumisena eurooppalaisia valuuttoja vastaan.

Valtiovarainministeriö odottaa Suomen bkt:n määrän kasvavan 1,5 % vuonna 2022 Venäjän hyökkäyksen jälkeen tehdyn arvion mukaan. Vaikutukset voidaan koota seuraavasti. Suora Venäjän kaupan menetys leikkaa kasvua eniten viennin ja teollisuustuotannon kautta. Hintojen nousun seurauksena bkt:n kasvu hidastuu kotitalouksien ostovoiman heiketessä ja kulutuksen kasvun hidastuessa. Lisääntynyt epävarmuus tulevaisuudesta siirtää investointeja tulevaisuuteen. Vuonna 2023 talouskasvun voi arvioida kohenevan luottamuksen parantuessa.

Reaalitalouden haasteet välittyvät julkiseen talouteen. Menot lisääntyvät, kun talouden ja työllisyyden kasvu hidastuu ja työttömyys kasvaa. Julkiseen talouteen kohdistuu myös uusia menopaineita, jotka liittyvät huoltovarmuuteen, kriittiseen infrastruktuuriin, turvallisuuteen, pakotteisiin liittyviin mahdollisiin tukitoimiin, pakolaisiin sekä tarpeeseen luopua nopeasti fossiilisista polttoaineista.

Joulukuussa 2021 julkaistun valtiovarainministeriön ennusteen mukaan Suomen julkisen talouden alijäämä olisi vuonna 2022 pienentynyt 2,1 prosenttiin suhteessa bruttokansantuotteeseen. Nyt näkymä on muuttunut suuremman alijäämän suuntaan.

Tavaroiden ja palveluiden kaupan Venäjän kanssa oletetaan pienenevän jyrkästi ainakin tilapäisesti. Venäjän osuus Suomen viennistä on ollut noin 4,5 %, ja Venäjälle suuntautuva vientiteollisuus on muodostanut arviolta 1,6 % Suomen arvonlisäyksestä. Venäjän merkitys kauppakumppanina on Suomelle suurempi kuin EU maille keskimäärin. Euroopan kasvun hidastuminen vähentää Suomen vientiä EU maihin tilapäisesti. Yritykset pystyvät löytämään tuotteilleen korvaavia arkkinoita, mutta Venäjän katovan markkinan korvaaminen on hidas prosessi.

Suomen energialähteiden tuonnin arvosta noin 60–65 % on tullut Venäjältä. Maakaasu tuodaan yksinomaan Venäjältä. Raakaöljystä liki 90 % on tullut Venäjältä. Suomalaisista raakaöljyn tuojista merkittävin on Neste Oyj, joka on vallitsevasta tilanteesta ja epävarmoista markkinoista johtuen korvannut suurimman osan venäläisen raakaöljyn hankinnastaan muilla raakaöljylaaduilla kuten Pohjanmeren öljyllä.

Energian hintojen nousu näkyy paitsi suoraan kuluttajahintoja korottavana ilmiönä myös yritysten tuotantokustannuksia kohottavana tekijänä. Inflaatio kiihtyminen pienentää kotitalouksien ostovoimaa. Kriisillä on kotitalouksien sekä yritysten luottamusta heikentävä vaikutus. BKT kasvaa edelleen viime vuosien keskimääräistä vauhtia nopeammin, mihin vaikuttaa talouden yhä jatkuva toipuminen koronakriisistä, mutta kasvu jää selvästi hitaammaksi kuin aikaisemmin arvioitiin.

Suomessa finanssisektorin suhteellisen vahva vakavaraisuus antaa puskuria kohdata toimintaympäristön heikkeneminen. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on kuitenkin kasvattanut myös Suomen finanssisektorin riskejä vaikeasti ennakoitavalla tavalla. Finanssivalvonnan mukaan Suomessa pankkien, vakuutusyhtiöiden ja työeläkelaitosten suorat Venäjä-riskit ovat verrattain pienet, mutta epäsuorien riskien kautta sodan vaikutukset voivat olla huomattavasti suurempiakin. Lisäksi on huomionarvoista, että eräät rahoitusmarkkinatoimijat ovat joutuneet palveluestohyökkäysten kohteeksi. Ylipäätään rahoitustoimijoihin ja rahoitusmarkkinoiden infrastruktuuriin kohdistuvien kyberhyökkäysten uhka kasvanut. Suomen finanssimarkkinoiden kannalta keskeiset järjestelmät sijaitsevat Suomen rajojen ulkopuolella, eikä maksujärjestelmien, korttimaksamisen tai arvopaperi-infrastruktuurin osalta ole kansallisia varajärjestelmiä. Toistaiseksi maksujärjestelmät ovat kuitenkin toimineet kiristyneestä tilanteesta huolimatta luotettavasti. Valtion maksuvalmius on koko ajan pysynyt vahvana, ja varainhankintaa on alkuvuoden aikana pystytty tekemään suunnitelmien mukaisesti.

Venäjän hyökkäys vaikuttaa suomalaisiin yrityksiin monella tavalla

Venäjän hyökkäys vaikuttaa suomalaisiin yrityksiin liittyen siihen, millaisiksi muodostuvat liiketoimintojen jatkuvuus ylipäätään Venäjällä, logistiikka-, energia- ja raaka-ainekustannusten nousu, toimitusvaikeudet sekä rahoituskysymykset. Raaka-aine-, energia- ja suhdanneherkät toimialat kärsivät epävarmuudesta ja globaalien arvoketjujen häiriöistä. Samoin rahoitusmarkkinoiden epävarmuudet aiheuttavat yrityksille haasteita. Rahoitussektoriin laajasti kohdistuvat pakotteet hidastavat kaikkea Suomen ja Venäjän välistä maksuliikennettä.

Venäjä on kohdistanut rajoittavia toimia erityisesti ulkomaisiin yrityksiin, jotka ovat sijoittautuneet Venäjälle. Se rajoittaa väliaikaisesti ulkomaisten sijoittajien irrottautumista omistuksistaan Venäjällä. Toiminnan lopettamisen seuraukset ovat toistaiseksi epäselvät. Vielä ei tiedetä, mihin omaisuuserät päätyvät ja mitä seuraamuksia tytäryhtiön tai emoyhtiön johdolle koituu. Eri arvioiden mukaan yritysten liiketoiminnan jatkamisen edellytykset Venäjällä ovat monelta osin vaikeat. Yritykset joutuvat arvioimaan maariskiä ja riskienhallinnallisia toimenpiteitä.

On myös mahdollista, että kun kauppasuhteet joskus tulevaisuudessa alkavat normalisoitua, eivätkä länsimäiset yritykset välttämättä enää investoi Venäjälle kuten aiemmin. Yksi mahdollinen tulevaisuudenkuva on, että Suomeen tulisi investointeja Venäjälle suuntautuvan viennin osalta.

Maakuva vaikuttaa investointeihin, matkailuun ja työperäiseen maahanmuuttoon

Ainakaan toistaiseksi Venäjän hyökkäyksellä ei ole vielä ei näytä olleen erityisen suurta vaikutusta Suomeen suuntautuviin ulkomaisiin sijoituksiin. Ulkomaalaisomistajat epäilemättä punnitsevat kuitenkin toiminnassaan Suomen sijaintia Venäjän naapurimaana ja siihen liittyvää epävarmuutta. Osaava työvoima, innovaatiotoiminta ja yritysten hyvä toimintaympäristö ovat edelleen Suomen vahvuuksia investointihankkeiden arvioinnissa.

Jatkossa Suomea saatetaan arvioida reunamarkkinana, jossa riskit ovat koholla, ja arvioihin vaikuttaa erityisesti turvallisuustilanteen kehitys. Suomen sijainti Venäjän naapurissa saattaa aiheuttaa epävarmuutta kuluttajissa ja heikentää siten Suomen imagoa vakaana ja turvallisena matkakohteena. On mahdollista, että tämä aiheuttaa todennäköisesti hitautta matkailuviennin elpymisessä jo lupaavalta näyttäneiden muutamien kuukausien jälkeen.

Kansainvälisten osaajien houkuttelussa Suomen maakuvan pääviestit liittyvät toimivaan yhteiskuntaan, vakauteen ja turvallisuuteen. Ukrainan sodan takia turvallisuudesta viestiminen on vaikeampaa. Geo- ja turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen liittyvät kysymykset nousevat esiin rekrytointitilanteissa ja kansainvälisten osaajien houkuttelussa. Muuttunut tilanne voi heikentää maamme houkuttelevuutta ja vähentää yritysten kilpailukykyä globaalissa osaajista käytävässä kilpailussa.